

УДК 657.411

Воськало Н.М.

Національний університет «Львівська політехніка»

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

© *Воськало Н.М.*

Розглянуто складові власного капіталу та охарактеризовано підходи щодо необхідності удосконалення його класифікації.

Ключові слова: власний капітал, класифікація, ознаки класифікації.

The constituents of property asset are considered and described approaches in relation to the necessity of improvement of his classification.

Keywords: property asset, classification, signs of classification

Рассмотрено составляющие собственного капитала и дано характеристику подходов необходимости совершенствования его классификации.

Ключевые слова: собственный капитал, классификация, признаки классификации

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями

Власний капітал підприємств формується їхніми засновниками та змінюється в процесі господарської діяльності внаслідок здійснення різноманітних господарських операцій, які впливають на накопичення прибутку, додаткового капіталу, створення резервів тощо.

Загальна величина власного капіталу, його динаміка та структура є важливим чинником об'єктивності оцінювання фінансового становища підприємств. Для здійснення цього процесу необхідно мати досконалу обліково-інформаційну базу, формування якої вимагає досконалої класифікації власного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання класифікації власного капіталу розглядали багато науковців Садовська І.Б. [2], Сопко В. [3] Ф.Ф. Бутинець [4,5], Сопко В.В. [6], Королук Т.М. [7], Мельничук В.В. [8], Питель С.В. [9], Чиж Н.М.

[11] та інші, які використовували різні підходи та класифікаційні ознаки. Однак для ефективного управління власним капіталом необхідно мати універсальну класифікацію, яка би всесторонньо задовольняла потреби користувачів.

Метою статті є дослідження та узагальнення наявних у літературних джерелах підходів щодо класифікації власного капіталу підприємств і розширення кола класифікаційних ознак для забезпечення його системного управління.

Основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів

Формування і використання власного капіталу здійснюється на основі чинного законодавства та за рішенням власників підприємства. Ефективне управління власним капіталом вимагає його наукової класифікації.

У загальному, під класифікацією розуміють систему розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями [1].

Щодо класифікації власного капіталу серед науковців ще немає єдиного підходу, про що свідчать дані наведені у табл. 1.

Зокрема, у П(С)БО 2 “Баланс” виділено окремі складові власного капіталу. За цими *елементами* подають класифікацію й Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, С.М. Шулепова [5, с. 175-176], В.В. Мельничук [8], Н.М. Чиж Н.М. [11] та інші.

За формою власний капітал поділяють на інвестований, подарований та нерозподілений прибуток [2, 4, 11].

При цьому до інвестованого капіталу автори відносять суму простих і привілейованих акцій за їх номінальною вартістю та додатково вкладений капітал. Тобто в цій групі не враховано статутний капітал, який сформований не в акціонерному товаристві, а в підприємствах інших організаційно-правових форм, а також такі його складові, як неоплачений та вилучений капітал, які зменшують величину інвестованого капіталу.

До подарованого капіталу відносять безоплатно отримані активи, безповоротну допомогу, а до нерозподіленого прибутку – частину прибутку, отриманого внаслідок ефективної діяльності підприємства, яка не була розподілена між акціонерами, власниками, а реінвестована у підприємство [2, 4]. За такого підходу, автори до жодної групи не віднесли такі складові власного

капіталу, як резервний та частину додаткового капіталу, сформованого у процесі дооцінки необоротних активів.

Чиж Н.М. за даною класифікаційною ознакою не виділяє подарований капітал [11].

За рівнем відповідальності власний капітал поділяють на статутний капітал та додатковий капітал [2, 4, 11].

Василь Сопко *за рівнем фіксації* поділяє власний капітал на реєстрований (статутний або пайовий капітал) та нереєстрований (додатковий, резервний, страховий капітал та нерозподілений прибуток (непокритий збиток) [3, с. 187]. Таку ж класифікаційну ознаку наводять Мельничук В.В. [8], Чиж Н.М. [11]. Розподіл власного капіталу на реєстрований і нереєстрований по своїй суті відповідає класифікації власного капіталу за рівнем відповідальності, яка розглянута вище. Тому, доцільно об'єднати дані класифікаційні ознаки в одну – *за рівнем відповідальності* і виділити такі класифікаційні групи: реєстрований капітал (статутний або пайовий капітал), нереєстрований капітал (додатковий капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток)).

Зважаючи на те, що створення резервного капіталу для господарських товариств (акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю) передбачено у Господарському кодексі в розмірі не менше 15% статутного капіталу та закріплюється в статуті підприємства, доцільно додатково виділити таку класифікаційну групу як частково реєстрований капітал (резервний капітал).

Класифікацію власного капіталу *залежно від джерела формування* наводять Садовська І.Б. [2], Королюк Т.М. [7], Мельничук В.В. [8], Чиж Н.М. [11], виділяючи вкладений капітал та накопичений капітал.

Питель С.В. вважає, що структура і класифікація власного капіталу може визначатись *джерелами його формування і прогнозованими напрямками використання власних коштів*, однак при цьому не наводяться їх окремі напрями використання. Розмежовуючи внутрішні та зовнішні джерела фінансування діяльності підприємств автор поділяє власний капітал на статутний капітал та чистий капітал. При цьому до чистого капіталу відносить додатковий капітал, резерви прибутку, нерозподілений

прибуток та цільове фінансування, вважаючи, що за своєю економічною природою воно не є зобов'язанням підприємства [9, с.5-7].

Однак цільове фінансування та цільові надходження не можна відносити до складу власного капіталу, тому що вони визнаються доходом протягом тих періодів, у яких були понесені витрати, пов'язані з виконанням умов цільового фінансування, тобто з дотриманням принципу нарахування та відповідності доходів і витрат. І до складу власного капіталу цільове фінансування потрапить лише у разі виконання всіх умов фінансування у вигляді визнання доходів від безоплатно отриманих активів за мінусом понесених витрат. З юридичної точки зору, цільове фінансування не можна відносити до власного капіталу підприємства у зв'язку з тим, що відповідно до Цивільного кодексу України власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд [10], а використати кошти цільового фінансування можна лише на визначені цілі, і у разі недотримання цих цілей, кошти доведеться повернути організації, яка їх надала.

Заслуговує уваги класифікація власного капіталу запропонована Валерією Сопко з *урахуванням виду виникнення*, згідно якої в його структуру входять:

1. Капітал власників – сума капіталу, внесеного засновниками. Ця сума складається з двох частин: реєстрований – сума власного капіталу, згідно з установчими документами за винятком неоплаченого та вилученого капіталу; нерєєстрований – додатково вкладений засновниками – результат від продажу акцій власної емісії або додаткові внески засновників на збільшення реєстрованого капіталу підприємства після прийняття рішення про таке збільшення, але до проведення державної реєстрації цих змін тощо.

2. Капітал створений у процесі діяльності, тобто отриманий у результаті діяльності суб'єкта (окрім результату від продажу акцій власної емісії) – це сума резервного капіталу та нерозподіленого прибутку (або за вирахуванням непокритих збитків).

3. Інший додатковий не вкладений власниками – формується за рахунок безоплатно отриманого майна, індексації майна тощо [6, с. 56].

Таблиця 1

Підходи до класифікації власного капіталу

Класифікаційна ознака	Автори	Класифікаційні групи	Складові власного капіталу згідно П(С)БО2									
			4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
За елементами (за рахунками бухгалтерського обліку)	Ф. Ф. Бутинець, О. В. Олійник, М. М. Плячун, С. М. Шулєпова [5]; Мельничук [8]; Чиж Н. М. [11]	статутний капітал пайовий капітал додатковий капітал резервний капітал нерозподілені прибутки (непокриті збитки) включений капітал неоплачений капітал інвестований капітал подарований капітал нерозподілений прибуток	Статутний капітал +	Пайовий капітал +	Додатковий вкладений капітал +	Інший додатковий капітал +	Резервний капітал +	Нерозподілений прибуток +	Непокритий збиток +	Неоплачений капітал +	Включений капітал +	
За формою	Садовська І. Б. [2]; Бутинець Ю. Ф., Полщук І. Р., О. І. Пилипенко [4]; Чиж Н. М. [11]		+	+	+	+						

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
За рівнем відповідальності	Садовська І.В. [2]; Бутинць Ю. Ф., Поліщук І.Р., О.І. Пилипенко [4]; Чиж Н.М. [11]	статутний капітал	+									
		допоміжний капітал		+			+					
За ступенем фіксації	В. Сопко [3]; Мельничук [8]; Чиж Н.М. [11]	реєстрований	+	+								
		нереєстрований			+	+	+					
		вкладений капітал	+	+								
		накопичений капітал			+	+	+					
Залежно від джерела формування	Садовська І.В. [2]; Королюк Т.М. [7]; Мельничук В.В. [8]; Чиж Н.М. [11]	внутрішні		+	+	+	+	+	Цільове фінансування.			
		зовнішні	+	+								
З урахуванням виду виникнення	Валерія Сопко [6]	Капітал власників:										
		реєстрований	+	+						+	+	
		нереєстрований			+							
		Капітал створений у процесі діяльності						+	+			
За критерієм персоналізації	Мельничук В.В. [8] Чиж Н.М. [11]	Інший додатковий не вкладений власниками										
		персоналізований капітал	+	+							+	
За відношенням до чистих активів	Восьмико Н.М.	неперсоналізований	+	+						+		
		Статутний капітал										
		Капітал, що збільшує чисті активи			+	+	+	+				
		Капітал, що зменшує чисті активи							+	+	+	

В цій класифікації суперечності викликає назва першої групи «капітал власників», оскільки інші складові власного капіталу також є власністю засновників підприємства пропорційного до їхній часток в статутному капіталі. На нашу думку, дану групу доцільніше назвати «капітал вкладений власниками».

Мельничук В.В. класифікуючи власний капітал, до вже розглянутих класифікаційних груп (за елементами, за джерелами формування, за ступенем фіксації) додає класифікаційну ознаку *«за критерієм персоніфікації»*. За критерієм персоніфікації зареєстрований капітал є персоніфікованим капіталом (тобто капіталом з визначеними частками та їх власниками), а незареєстрований капітал є неперсоніфікованим (тобто визначеним лише в загальній вартості окремих його елементів та належним усім співвласникам підприємства) [8].

Класифікація власного капіталу акціонерного товариства, запропонована Чиж Н.М. [11], за певними ознаками стосується капіталу в цілому, а не його складової – власного капіталу. Зокрема, це стосується ознак: за напрямками використання (продуктивний, фінансовий та спекулятивний капітал), за формою інвестування (капітал у грошовій формі, капітал у матеріальній формі, капітал у нематеріальній формі), за об'єктом інвестування (основний капітал, оборотний капітал), за характером використання у господарському процесі (працюючий капітал, непрацюючий капітал) [11]. За цими ознаками власний капітал можна розділити лише в момент створення підприємства, тобто коли немає зобов'язань, а є лише внески учасників у певних формах: грошовій, матеріальній (основні засоби чи виробничі запаси) чи нематеріальній. В процесі господарської діяльності виникають поточні зобов'язання, наприклад, кредиторська заборгованість за товари, роботи послуги, заборгованість по оплаті праці, заборгованість перед бюджетом тощо, які є також джерелами формування активів підприємства, і тому неможливо чітко визначити за рахунок якого джерела сформований кожен вид активів підприємства.

Чиж Н.М. також виділяє таку класифікаційну ознаку, як характер розподілу доходів, відповідно до якої власний капітал поділяється на накопичений та спожитий [11]. На нашу думку, якщо капітал вже «спожитий», то він не може приносити

додатковий дохід, бо вже розподілений між власниками у вигляді дивідендів і виведений з обороту.

Таким чином, з наведених автором класифікаційних ознак власного капіталу акціонерного товариства [11] заслуговують на увагу наступні: за елементами, за джерелами формування, за ступенем фіксації, за критерієм персоніфікації, за формами вкладення, за рівнем відповідальності (які розглядались вище), за формою власності (приватний капітал, державний капітал) та за джерелами залучення в економіку держави (вітчизняний, іноземний).

На основі проведеного дослідження, пропонується виділити окрему класифікаційну ознаку для складових власного капіталу **«за відношенням до чистих активів»**.

Чисті активи – це активи підприємства за вирахуванням його зобов'язань, тобто власний капітал, який відображається у підсумку першого розділу пасиву балансу. Згідно із законодавством необхідно порівнювати чисті активи підприємства з статутним капіталом і якщо після закінчення другого чи кожного наступного фінансового року вартість чистих активів виявиться меншою від статутного капіталу, то товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу (якщо учасники не прийняли рішення про внесення додаткових вкладів) або ліквідуватися (якщо статутний капітал стане меншим за законодавчо встановлений мінімум).

За цією класифікаційною ознакою доцільно поділяти власний капітал на статутний капітал; капітал, що збільшує чисті активи (додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток) та капітал, що зменшує чисті активи підприємства (неоплачений капітал, вилучений капітал, непокриті збитки). Якщо дві останні групи між собою будуть рівні, то чисті активи дорівнюватимуть статутному капіталу.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Дослідивши існуючі підходи до класифікації власного капіталу, встановлено, що його класифікують за такими ознаками: за елементами, за формою, за рівнем відповідальності, залежно від джерела формування, з урахуванням виду виникнення, за критерієм персоніфікації. Але у наявних класифікаційних підходах окремі складові власного капіталу не повністю враховані. Це, зокрема,

стосується неоплаченого та вилученого капіталу, непокритих збитків тощо. Тому були внесені певні зміни та доповнення до класифікаційних груп та запропоновано додаткову класифікаційну ознаку «за відношенням до чистих активів». Її практичне застосування забезпечить розвиток системи аналітичного обліку власного капіталу, що і може бути об'єктом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. УПЕС : [Словник іншомовних слів](http://www.pcdigest.net/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EA%EВ%Е0%F1%E8%F4%B3%EA%Е0%F6%B3%FF). Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.pcdigest.net/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EA%EВ%Е0%F1%E8%F4%B3%EA%Е0%F6%B3%FF>
2. Садовська І.Б. Бухгалтерський облік: Навч. посіб. – Луцьк: Навчально-видавничий відділ ЛНТУ, 2009. – 632 с.
3. Сопко В. Бухгалтерський облік: Навч. посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.
4. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. /За редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця. – 5-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 726 с.
5. Організація бухгалтерського обліку. Навчальний посібник для студентів вузів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, С.М. Шулепова; 2-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 576 с.
6. Сопко В.В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): Навч. посібник. – К.: Цент навчальної літератури, 2006. – 312 с.
7. Королюк Т.М. Облік власного капіталу й аналіз його впливу на інвестиційну привабливість акціонерних товариств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04. – К., 2005.
8. Мельничук В.В. Облік і аудит власного капіталу аграрних підприємств: теорія і практика: Дис... канд. екон. наук: 08.06.04. – К., 2003.
9. Питель С.В. Облік і аналіз власного капіталу: методика та організація (на прикладі акціонерних товариств промисловості України): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04. – К., 2005.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року N 435-IV. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15&p=1268229603326313>
11. Чиж Н.М. Структуризація власного капіталу акціонерних товариств: Дис... канд. екон. наук: 08.00.08. – Львів., 2008.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. №87